NAZ.
uele III
LI

BIBLIOTECA NAZ.
Vittorio Emanuele III
XL
D
8
NAPOLI

XL D 8

XL.
D.
8-

XX.h.11.

C. XXVI. 5

FRANCISCI CAMPANI
Quæstio Virgiliana,

Per quam diligentiss. Poeta negligentiæ, quam Tucca, & Varus, ac cæteri hactenus obiecerunt, absoluitur, & sine qua multa in diuina Æneide ad hanc diem obscurissima loca, sed in secundo præsertim & sexto intelligi non possunt, ideoque lectores iure torquebant, quòd ex iis essent, quæ insolubilia dicuntur. Non pauca item apprime erudita adijciuntur, quę pagina octaua indicabit.

Mediolani apud Caluum
M. D. XXXX.

ROMA

HERCVLI GONZAGAE ELECTO MANTVANO,

MAX.^e^ REVEREN. ATQVE ILLVSTRI Franciscus Campanus. S. D.

HOMERI *virtutes Hercules Gonzaga, quod tu minimè ignoras, tam cognitæ apud Græcos sunt, quàm nota apud omnes gentes gloria, quod Criticorum, qui postea* Grammatici *dicti sunt, labore potissimum atque opera factum est, qui non mediocrem in eruendis illis curam cogitationemque posuerunt.* Hos enumerare *quidem magnum esset, ita fuerunt multi. celeberrimi verò (sicut accepimus)* Aristarchus, *Crates, atque Zenodotus. non parum tamen (mitto antiquiores illos, de quibus Plato meminit in* Ione*) & ipse, atque Aristoteles, aliique Philosophi non parum multi, & hi quidem magni atque nobiles, insignes illas manifestasque scriptis suis fecerunt.* Homero *autem tuo, imò nostro potius, Mantuano longè aliter accidisse videtur. licet enim commentariorum in eum scriptores, ex antiquioribus memorare satis multos possumus, non improbatos sanè plerosque, vel Gellio ipso teste, neque ignobiles, nec numero tamen, nec eruditione atque ingenij acumine fortasse, cum* Græcis *illis conferendos, plures vero melius, Aristotele teste, indicant & musices & Poetarum opera,* ἄλλοι δὲ ἄλλό τι μόριον *(inquit)* πάντα δὲ πάντες. *Poetarumque virtutes ingenijs quidem eruuntur ad eas eliciendas acutis atque acribus, vt quàm verissimè dici posse videatur* P. *Virgilij notam esse gloriam, virtutes in multis lucem interpretis desiderare. est enim diuina Æneis profectò, tanquam. M.*

Tullij illa de Oratore libro primo locuples ac referta domus, non explicata veste, neque proposito argento, neque tabulis ac signis propalam collocatis, sed his omnibus multis magnificisque rebus, constructis, ac reconditis. quandoquidem & Flaccum poetam dixisse ferunt, non eas se diuitias putare, quarum recondita atque abdita non plura essent his, quæ palàm posita sub aspectum subijcerentur. Quare proferendæ in lucem atque explicandæ illius diuitiæ sunt, copiaque ornamentorum huiusmodi, non per quædam inuolucra atque integumenta strictim aspicienda, sed contemplanda diligenter, planeque noscenda ac videnda est. Ego verò, & si tantum non communium literarum, & politioris humanitatis expers, ita parum & eruditione & ingenio valeo, nihil vt in medium afferre, præter bonam voluntatem possim, adeoque & occupata opera, & impedito animo sum, vt minimum adhibere quoque diligentiæ valeam, cum subcisiua tamen quædam tempora incurrant, quæ perire non patior (eripitur autem è summis etiam occupationibus aliquid) de Virgilianis quæstionibus nonnihil nuper scribere aggressus sum, cuiusmodi ferè titulo in Homerum ipsum Aristotelem plures scripsisse libros, Diogeni Laertio credimus. Porphyrium autem philosophum videmus, vt tametsi nequaquam parem illius ingenio (mutuabor. M. Tullij verba) at pro nostro tamen studio meritam gratiam, debitamque referrem, excitaremque ætatis nostræ Iuuenes saltem, ad Poetarum principis virtutes studiosè exquirendas, quas magni viri sit (quod de Homero Fabius inquit) non æmulatione, id enim fieri non potest, sed intellectu sequi. Quæstionem tamen vnam interim emittere cum statuissem, & quod habet bene planè longam, & satis litigiosam disputatio-

nem, & vt aliquod studiosis darem, qualecunque est, consilij ac instituti mei testimonium, dicandam tibi illam putaui, & vt tui me, ac P. Virgilij ciuis tui, amantissimum ac studiosissimum esse cognosceres, & quod te huius etiam rei profectò non prudentem modo, quippe qui nunquam intermittis studia doctrinæ, in omnibusque ingenuis artibus ita versaris, ut excellas, verum etiam sincerum atque æquissimum æstimatorem ac iudicem habiturum me esse confido. Tota igitur disputatio super duobus illis & viginti versibus est, qui iam inde ab ipsius Poetę decessu sublati à Tucca (vt aiunt) Varoque ex libro secundo fuerunt. Quoniam longè aliter eadem de re Deiphobi ore tradidisse Libro Sexto videatur, quos non tantum nullo pacto deesse nos, sed omnino adesse posse ac debere, contra non correctorum ipsorum modo, sed Criticorum, Grammaticorumque omnium, qui fuerunt post, doctiorumque multorum, qui solent interdum hæc animaduertere, opinionem ac iudicium, probare tentauimus, lusisse verò (vt inquit Cicero) putemur, si nihil sit. Vale.

Data. X. Kal. Martias. M. D. XXXVI.[mo]

BONONIAE.

DVO ET VIGINTI VERSVS, qui à Tucca Varoq́ꝫ sublati ex Libro. Æneidos Secundo fuisse creduntur hi sunt. Æneas loquitur,

Jamq́ꝫ adeo super unus eram, cum limina Vestæ
Seruantem, & tacitam secreta in sede latentem
Tyndarida aspicio; dant clara incendia lucem
Erranti, passimq́ꝫ oculos per cuncta ferenti.
Jlla sibi infestos euersa ob Pergama Teucros,
Et pœnas Danaûm, & deserti coniugis iras
Permetuens, Troiæ, & patriæ communis Erinnys
Abdiderat sese, atq́ꝫ aris inuisa sedebat.
Exarsere ignes animo, subit ira cadentem
Vlcisci patriam, & sceleratas sumere pœnas.
Scilicet hæc Spartam incolumis, patriasq́ꝫ Mycenas
Aspiciet? partoq́ꝫ ibit regina triumpho?
Coniugiumq́ꝫ, domumq́ꝫ, patres, natosq́ꝫ uidebit
Jliadum turba, & Phrygiis comitata ministris?
Occiderit ferro Priamus? Troia arserit igni?
Dardanium toties sudarit sanguine littus?
Non ita, nanq́ꝫ etsi nullum memorabile nomen
Fœminea in pœna est, nec habet uictoria laudem,
Extinxisse nefas tamen, & sumpsisse merentis
Laudabor pœnas, animumq́ꝫ explesse iuuabit
Vltricis famæ, & cineres satiasse meorum.
Talia iactabam, & furiata mente ferebar,

Libri sexti Versus qui cum iis quos demptos ex Libro Secundo fuisse credunt, pugnare *videntur. Deiphobus loquitur.*

Nihil ò tibi amice relictum,
Omnia Deiphobo soluisti & funeris umbris,
Sed me fata mea, & scelus exitiale Lacænæ
His mersere malis, illa hæc monimenta reliquit.
Nanque, ut supremam falsa inter gaudia noctem
Egerimus, nosti, & nimium meminisse necesse est,
Cum fatalis equus saltu super ardua uenit
Pergama, & armatum peditem grauis attulit aluo.
Illa chorum simulans euanteis orgia circum
Ducebat Phrygias, flammam media ipsa tenebat
Ingentem, & summa Danaos ex arce uocabat.
Tum me confectum curis, somnoque grauatum
Infelix habuit thalamus, pressitque iacentem
Dulcis & alta quies, placidæque simillima morti.
Egregia interea coniux arma omnia tectis
Emouet, & fidum capiti subduxerat ensem.
Intra tecta uocat Menelaum, & limina pandit,
Scilicet id magnum sperans fore munus amanti,
Et famam extingui ueterum sic posse malorum.
Quid moror? irrumpunt thalamo, comes additur una
Hortator scelerum Æolides. Dii talia Graiis
Instaurate, pio si pœnas ore reposco.

Capita Quæstionum quædam secundum chartarum numerum atque ordinem notata.

Quàm sanctus; quàmque omni religione munitus locus priuatarum ædium apud veteres focus fuerit. car. 26.

Audax. M. Ciceronis audita sua ipsius proscriptione consilium. car. 26. fa. 2.

Qui vetus supplicum in larem ac focum confugientium mos, quæ leges, quæ item appellationes fuerint. car. 27.

FRANCISCI CAMPANI

Collensis Quæstio Virgiliana.

CAPTO ab Achiuis Ilio, lignei (vt Poëtarum consensus est) Equi dolo, nocte illa, quæ æternas vrbi tenebras attulit, vbi visa atq; inuenta fuerit Helena, cuius recuperandæ causa tantum concitatum est bellum, P. Virgilius diuersis in locis adeo non diuersa modo; sed contraria sibi ipsi tradidisse visus est, vt à Plocio Tucca. L. Varoq;, quos Aeneidos libros emendasse constans fama est, multos ex libro secundo versus ea de causa fuisse sublatos, nonnulli veterum Grammaticorum scriptum nobis reliquerint, in quibus. s. Aeneas, Helenam in Priami Regia à se inuentam dicere videatur, posteaq; à Græcis capta, direpta incensaq; fuisset., Regeq; ipso etiam hostili iam manu interempto, vbi ad Vestę limina, & Menelai, & aliorum Græcorum pariter ac Troianorum iras permetuens, confugisset. huius autem rei & in Poëtæ vita, quam commentarijs suis præposuit, & in ijs quę super hoc ipso secundi libri loco scripsit, Seruius Grammaticus auctor est. quo factum arbitror vt nonnulli nostræ ac superioris ætatis viri literati, ac studijs doctrinisq; dediti; cæteriq; omnes isti, qui in veterum auctorum libris emendandis, annotandisq; studium, operam, curam suam collocarunt, duos & viginti versus ex libro secundo illos expungendos penitus, eliminandosq; censuerint, quasi & Poëta, si vita suppetijsset, exempturus ipse fuerit. Mihi vero totum locum quàm maxime intentis (vt aiunt) oculis, atq; acerrime consi-

deranti, sublatis illis versibus, nescio quid incontextum, incon sertum, imperfectumq; relinqui videtur, & omnino aliquid desiderari. Veneris enim verba, quibus Æneam placat, monet atq; obiurgat, sunt.

Nate, quis indomitas tantus dolor excitat iras?
Quid furis? & cætera. totus enim locus notus est. ad quid igitur referendum illud esse dici potest?
Quis indomitas tantus dolor excitat iras? si amoueatur
Exarsere ignes animo, subit ira cadentem
Ulcisci patriam, & sceleratas sumere pœnas. ad quid item & illud?
Non tibi Tyndaridis facies inuisa Lacænæ
Has euertit opes. si hoc non acciderit,
Tacitam secreta in sede latentem
Tyndarida aspicio? cur & illi, à quo iam vix audiuimus
Subijt chari genitoris imago
Ut Regem æquæuum crudeli vulnere vidi
Uitam exhalantem, subijt deserta Creusa,
Et direpta domus, & parui casus Juli. statim à Venere dicitur.
Quo nam nostri tibi cura recessit?
Non prius aspicies vbi fessum ætate parentem
Liqueris Anchisen? superet coniux ne Creusa,
Ascaniusq; puer? & reliqua plena grauitatis, plena auctoritatis, plena deniq; salutis. sed cur ante omnia Æneam Venus
Dextraq; prehensum
Continuit? si non ob id quod præcedit,
Et furiata mente ferebar. Sic illum enim qui non iret, sed fer-

retur, oportuit, tametsi quid. Ti. Donatus dicat non ignoramus, solus ipse enim sic locum interpretatur, quasi versus illi abesse & possint & debeant, cæteri vero omnes, vt eximi debere fateantur quidem, vix posse tamen ostendant, de quo posterius dicemus. Non fit autem, vt Arist. testis est, sine morsu doloris Ira, vnde & Rhetoricę artis libro secundo ἡ μὲν γὰρ ὀλιγωρία (inquit) ἄλυπος, ἡ δ' ὀργὴ μετὰ λύπης. & alibi, quid ira odio intersit ostendens, ait ὁ μὲν γὰρ ὀργιζόμενος λυπεῖται, ὁ δὲ μισῶν οὔ. quod sæpe etiam in Ethicis. sic vero & ab eodem in Rhetoricis definitur ὄρεξις μετὰ λύπης τιμωρίας φαινομένης διὰ φαινομένην ὀλιγωρίαν τῶν εἰς αὐτὸν, ἢ εἰς αὐτοῦ τινὰ μὴ προσηκόντως. vnde & Tyrrhenus Tarchon li. xi. lentitudinis (ea irę vacuitas est) atque inertię milites accusans

O nunquam (inquit) dolituri & semper inertes

Tyrrheni. iracundiam enim ipsam peripatetici fortitudinis cotem esse dicunt, quin etiam videri virum negant (inquit Cicero) qui irasci nesciat. Bene se igitur habet,

Tantus dolor excitat iras? sicuti & in primo,

Causæ irarum, sæuique dolores. & libro nono,

Ignescunt irę, & duris dolor ossibus ardet. ea vero si exarsit acrius, furor appellatur (inquit Seneca) ex quo sequitur,

Quid furis? Quemadmodum & ad Neptunum Venus libro quinto cum dixisset

Iunonis grauis ira, addidit post,

Causas tanti sciat illa furoris. vnde & furenter irasci & iracundia furere, apud M. Tullium legimus. Quoniam igitur

non iratum Æneam modo (quod Veneris castigatio demonstrat) sed furenter etiam iratum tunc temporis fuisse concedimus, Iracundiæ seu furoris huius originem, hoc est efficientem causam, profecto vt vestigemus ante omnia necesse est. si vero duos illos & viginti tolli versus patimur, vnde hæc Æneę ira subito? vnde hic furor extiterit? verba enim illa quæ præcedunt,

At me tum primum sæuus circunstetit horror,

Obstupui, & cætera. longe aliter (ni fallor) innuere videntur, Æneam. s. (nec nulla de causa profectò) in illo ipso acerbissimo, miserrimoq́ spectaculo, metu vehementer exhorruisse. itaq; dubitans circunspectans, hæsitans, stupore atq; horrore perfusus, socios ipsos requirebat, à quibus cum derelictum sese vidisset, augeri merito etiam timor potuit. Illud ergo quod sequitur.

Deseruere omnes, & cætera. Nequaq; tantum illum Ænee dolorem obiecisse dici potest, vt furere magis quàm irasci videatur, quin timorem, terroremq; potius auxisse, vt Venus ipsa profectò, quid perterritus es nate? quid times? cur exhorruisti? potius dicere, quàm quid tantum doles, irasceris, furisq; ? debuerit, quo non ab iracundia illum & dolore, ad lenitatem misericordiamq; reuocaret, sed deduceret perterritum à timore, eum vero qui in huiusmodi perturbatione constitutus esset, tam subito tempore nulla de causa, in vehementem illam iracundiam furoremq; prorupisse, omni prorsus ratione caret. cum ira enim atq; excandescentia, timiditati contrarij affectus sint, vt Arist. proble. sectio. octaua docet, vix fieri posse videtur, vt eodem tempore quis & iracundia efferatur, & in timore sit, algeat atq; æstuet,

palleat ac rubeat, quæ timentibus accidunt atque iratis, quin potius ἀδύνατον (inquit ille) ἅμα φοβεῖσθαι καὶ ὀργίζεσθαι. Quare & in eos quos timemus, placatos nos esse dicit, quoniam. s. quamdiu sic affecti sumus, non irascamur, & iracundiam comprimi facile ac restingui, non aqua modo frigida large, quæ calorem extinguat offusa, verum etiam oblato metu posse, cui & Plut. assentitur in Dialogo περὶ ἀοργησίας. Iram vero ipsam non appropinquans aliquod, vel potius iam impendens, ac præsens malum, aut periculum quidem gignit, sed contemptio, despicatio, illusio, contumelia, & cætera quæ in simili genere versantur, quemadmodum in Ethicis ac Rhetoricis ab Arist. scriptum legimus, quorum sublatis illis versibus, ne vestigium quidem hac parte inuenias. In huiusmodi motu animi Æneas igitur, in horrore videlicet & stupore, insidenteque ipsius in mente cogitatione illa, quam dicit.

Subijt chari genitoris imago, & cætera. Irasci nullo modo poterat, nisi aliquid aliud accidisset postea, quod discusso metus frigore, stuporisque torpore, in iram, atque adeo furorem istum potius, illum repente prorumpere, atque exardescere compulerit, quod quidem sublatis illis versibus extare nusquam iam diximus. Præterea cum semper ira περὶ τὰ καθ᾽ ἕκαστα, vt ex definitione patet, sit, cui nam, si non Helena illi in oculos incurrisset iratum Æneam tunc temporis fuisse dicemus? nisi forte simile veri uideatur, solum illum ibi eo loco ac tempore relictum, cum obtruncatum iam Priamum, hinc vero igni se, hinc cateruis hostium circunfusum videret, nullis suffultum copijs, priuatum omni auxilio, contra

ipsos Græcorum Principes incensum inflammatumque fuisse, ,, quod Donatus fortasse putarit inquiens. vltionem quam reperire non potes, ingrato labore sectaris, dumque vana & non profutura prosequeris, curam nostri è tuis sensibus reiecisti. At audire Aristotelis vocem tamen videor, qui Rhetoricę artis libro primo οὐδεὶς γὰρ (inquit) ὀργίζεται τῷ ἀδυνάτῳ φαινομένῳ τιμωρίας τυχεῖν, οὐ δὲ τοῖς πολὺ ὑπὲρ αὐτοὺς τῇ δυνάμει, ἢ οὐκ ὀργίζονται, ἢ ἧττον. unde & nusquam non doctissimus atque intelligentissimus poeta lib. x. de Troianis, qui vallo inclusi, vi, ferro, metu obsessi à Rutulis tenerentur, viso iam Ænea atque eius classe dixit.

Spes addita suscitat iras. Cum vero quę facultatem efficiendi non habere videantur cupiat nemo, & iratum ipsum quoque quę à se fieri tantum possint concupiscere, philosophus idem secundo scriptum libro reliquit. vnde & cuiuis iræ voluptatem quandam comitari, ab vltionis spe manantem, asserit. iucundum enim (inquit) est, siquis ea quę desiderauerit adepturum se confidit. hinc & ab Homero recte de Ira, Iliados. 3. dictum esse.

Ὥστε πολὺ γλυκίων μέλιτος καταλειβομένοιο
ἀνδρῶν ἐν στήθεσσιν ἀέξεται. tam & si neque sanationis eius ratio, quam hoc tempore Venus adhibet admittere id posse videtur, quæ dicit.

Non tibi Tyndaridis facies inuisa Lacænæ, & cætera. ipsos enim illos Principes metuendos ei potius (vt certe erant) ostendere, quàm ad Helenam adeo intempestiue, adeo suspiciose transeundo, in causa illam non fuisse dicere debuisset, iuxta non Arist. eius-

dem magis, q̄ naturæ ipsius vocem atq; præceptum. Non modo non talis igitur (vt iam diximus) in horrore videlicet & stupore, quæ timoris seu partes, seu signa sunt, Æneas, nec misera illa ac flebili specie, cogitationeq; perturbatus, sed nec talibus, Græcis Ducibus atq; Principibus, quorum quanto potentia maior, tanto minor illi spes vltionis apparebat, quippe quam neq; ipse per se, nec suorum auxilio consequi posset, nec tali fortasse de causa, sine vlla profecto Ducum ac principum ipsorum, in ipsum illum aut suorum aliquem, despicatione ac contemptu, quo ad iracundiam animus allici deberet, omnino irasci potuit. Quare vt in Helenam tunc temporis incensum illum inflammatumq; fuisse dicamus, prorsus necesse est. Quod & Æneę ipsa satis, & Veneris verba demonstrant, quam quidem vt filij motus atque impetus quo pertineret, intellexisse simile veri videtur, ita de Helena dicturam eo quicquam tempore fuisse, nequaquam, nisi momento illo temporis, in ipsam crudelius Æneas quid atque acerbius consuluisset. non petita enim quædam (vt dicitur) excusatio illa futura erat, de qua Donatus ait, ea propter Helenam excusasse, vt se ipsam etiam eodem tempore excusaret, cui talia quoque dici possent, vt hæc pateremur, tu fecisti. quam quidem Terentianum etiam illud sequitur, ,, Nescio ,, quid peccati portet hæc purgatio. quemadmodum neque tantas Æneam super illa concepturum iras, nisi sic latens tunc ei in manus improuiso incidisset, cum inopinato faciei illius, ex qua tot lacrimarum origo fluxisset, aspectu commotus est, cuncta statim cogitatione illi suggerente, quę dicit.

Scilicet hæc Spartam incolumis, patriasque Mycenas
Aspiciet? partoque ibit Regina triumpho?
Coniugiumque, domumque, Patres, natosque videbit
Iliadum turba, & Phrygijs comitata ministris?
Occiderit ferro Priamus? Troia arserit igni?
Dardanium toties sudarit sanguine littus? & cætera.

Quibus & contemptio & despicientia ostenditur, aliaque seminis eius generisque nonnulla, quæ iræ (vt iam diximus) efficientia sunt. Sic enim odium quod in absentem nec dum visam Helenam, inclusum prius sensibus habere Æneas potuit, quemadmodum & cæteri Troiani, quin etiam & Græci, vnde illud.

Tyndaridis facies inuisa Lacænę, neque enim tibi inuisa accipiendum, vni. s. quæ omnibus esset, sed tibi has opes euertit, iuxta id quod Æneas dixerat ante.

Et quorum pars magna fui. in iracundiam statim conceptis huiusmodi animo visis, quas φαντασίας vocant, adeo conuersum est, vt stupiditatem omnem, timoremque, & (quod irati proprium, sed magis furentis est) parentis, vxoris, nati, proprię denique salutis curam posthabuerit atque abiecerit. Quemadmodum enim timens non irascitur, quod abunde supra probatum iam est, ita nec timet iratus, vnde & Philosophus οὔτε ὁ ὀργιζόμενος, (inquit) οὐδεὶς φοβεῖται. causa autem (vt opinor) quod cum de futuro timor sit, illos qui in fortitudinis affectu, puta in ira vel fiducia sunt, de futuro non habere rationem dicit in his, quę de misericordia tractat. His igitur de causis iratus, huiusmodi iracundia commotus, atque inflammatus Æneas, effrenatius in Helenam

lenam inuasurus rapiebatur, nisi tempestiue Venus apparuisset, quæ non alia de causa manu ipsum prehendit ac tenuit. hinc illud eius est.

Quo nostri tibi cura recessit? quasi dicat, quæ tibi modo pectus tetigerat, non autem quæ tibi esse aut debebat aut solebat. illo enim ipsomet tempore, post Priami casum, atque ante uisam Helenam, statim cogitatio illi διὰ μνήμης vt Aristotelis verbis vtar, orta, mentem eius domum reuocarat. Helenæ postea aspectus, conceptaq; ex eo iracundia, abstraxerat atq; reflexerat. Hinc conatui iracundiæ filij sedando certa illa nimirum, ac propria sanatio adhibita, cum non Helenæ, licet cunctis inuisam, formam ac speciem tanti imperij, tantarum opum, atq; vrbis deletricem, sed superûm crudelitatem dixit. nec dixit modo illa, verum etiam, vt in re præter auditoris sensum penitus, atq; opinionem, sublatis impedimentis omnibus, Æneæ ipsius oculis subiecit. ex quo non modo non tantopere in eam sæuiendum atq; irascendum, sed nec diuinæ etiam voluntati repugnandum esse; significatione illum occultiore submonet, & nedum Helenam, in quam nec opinato repertam, tam irato tunc ferebatur animo, sed ne Paridem ipsum quidem, quantumuis communi vituperatione culpatum, cuius profectò aut omnis, aut maior omnino culpa, quàm mulieris erat. hic enim ille mihi ex argumentis locus quo minora ex maioribus colliguntur; ἐκ τοῦ μᾶλλον καὶ ἧττον. Aristoteles inquit, atque ad hoc nominatus Paris esse videtur, qui non modo inter Æneæ manus tunc vt Helena, sed ne inter viuos iam amplius quidem esset, Philoctetis (vt est apud Lycophronem) sa-

gitta interfectus, longeq́ validiora ijs, quę ab Ænea, versante huc & illuc cogitatione rationem adducta prius fuerant, opponens, quæ cum ad id loci venerimus etiam commodius excutientur. Sic demum omnia cohærent atq; inter se concinunt, nihil quod desiderari possit amplius superest, nihil non eruditionis, nihil non virtutum omnium plenum est, atq; refertum, vt quemadmodum nihil magis hoc loco necessarium, ita politius atq; absolutius his versibus aut inueniri, aut excogitari nihil possit. de quorum tamen virtutibus nobis iterum adhuc & tertio sese offeret dicendi locus. Quibus quidem rationibus aptissime colligi posse mihi videtur, etiam si aliquo errore Poetæ repugnantia hæc contingere uideri posset (cui ne ipse quidem rei assentior) eam tamen plagam potius accipiendam, q̃ versibus huiusmodi resecatis, totum locum inquinandum esse, contradictio enim ipsa aliquid disputationis habet. hoc vero tolerabile non est. Quantum autem ad Tuccam ipsum spectat, Variumq;, haud quaq̃ hosce equidem versus sustulisse eos puto, sed id pro commodo commentos veteres sibi esse Grammaticos, quippe qui quæstionis huius solutionem omnem desperassent, cum & in quibusdam alijs huiusmodi satis constet illos esse mentitos, vt auctor vitæ Virgilij, quæ Aelij Donati nomine circunfertur, cum librorum inquit ordinem ab ijsdem correctoribus fuisse mutatum, quo quid est, quod minus uerisimile credibilieq́ dici, aut excogitari potuerit? Sed occurrit illud quoq;, versus ipsos in aliquot editionibus non inueniri, quæ tamen si Grammaticis ijs, qui hoc tradidere, posteriores fuerunt, contemno earum fidem, quippe quę ab isto fonte profluxerint omnes

atque dimanauerint. Si vero antiquiores, & nihil moueor, quia multo pauciores eæ, nec meliores erunt. et alioqui nihil miror, quoniam id non in Virgilij solum, sed in aliorum magnæ auctori tatis veterum Poetarum libris, interdum contingere consueuit. cum tamen satis constet plerosque, in quibus illi minime reperiuntur, co dices, qui nunc pro antiquissimis, & quasi Archetypis habentur, ijs fuisse, qui hoc tradidere, Grammaticis posteriores. Conceda mus tamen hoc Poetarum Tuccæ Variique præiudicium extitisse, in quorum sententiam non Grammatici modo post, sed librarioli quoque ipsi transierint, non tam auctoritas in hoc iam, quam rationis mo menta quærenda sunt, neque id quod correctores huiusmodi voluerunt, aut opinati sunt, ita fixum esse debet, vt nulla conuelli ratione liceat. Dicant igitur isti mihi, cur non potius illos ex sexto, quam hos ex secundo versus Tucca & Varus exemerint: at qui non magis librum illum Poeta, quam secundum emendauit, quin eorum potius, quæ à Criticis culpantur interdum, maior ferè pars in eo notata libro reperiuntur, vt vel hoc argumento videri possit, errorem (qui cuiusmodi sit iam videro) in sexto potius, quam in secun do fuisse suspicandum, præsertim quod de hac Helenæ proditione, quæ Deiphobus dicit in sexto, cæteri Poetæ minime tradiderunt. Quæ vero li. II. Æneas ait (vt suo loco videbimus) cum ijs, quæ tradita sunt ab alijs planè consentiunt. Quid quòd si decem & octo inde versus eximas, & aliquanto minor erit versuum iactura, & oratio cohærebit, et nihil prorsus deficiet, aut desiderabitur, quod hac parte nequaquam accidere, luce clarius est, hoc modo scilicet.

At me fata mea, & scelus exitiale Lacænæ

His mersere malis, illa hæc monimenta reliquit. vt sequatur statim, Sed te qui viuum casus? & cætera. tanquam multa sint quæ in hanc rem de Helena dici possint, referre tamen ea pigeat pudeatque, præcisa videlicet, velut ante legitimum finem oratione, non autem reticentia illa, quæ sit imperfecti sermonis (vt Fabius ait) sicuti & Sinon in libro secundo.

Sed quid ego hæc autem nequicquam ingrata reuoluo? Quibus quidem & Æneę ad omnia responsum erit, & in hoc quid factum sit Deiphobus dicet, non autem quemadmodum factum fuerit enarrabit, quod illius etiam pudori fortasse conuenire magis videatur, Quodque in his etiam fecisse eum constat. cum dixisset enim infra

Irrumpunt thalamo, comes additur vnà

Hortator scelerum Aeolides, infert statim

Dij talia Graijs

Instaurate, pio si pœnas ore reposco. totam enim casus sui calamitatem præterijt, præ pudore nimirum rem, licet iam cuiuis perspectu haud difficilem, dicere reformidans atque refugiens, Vlyssis consilio, Menelai manufactam. & hoc enim quæsiuerat Æneas prius cum dixit,

Quis tam crudeleis optauit sumere pœnas? & quæ sequuntur. Versus autem tam ex secundo hos, quàm sexti illos Poetę esse, licet negarunt nonnulli, Aristarchum forsan imitati, qui Homeri (vt Cicero inquit) versum negat, quem non probat, Doctiores tamen confitentur, & conuincerentur si negarent. Sed propterea hos potius eximendos dicent fuisse, quàm illos, quoniam turpe (ait Seruius) viro forti, qualem Æneam profectò

Poeta vbiq; introducit, contra fœminam irasci, validissima profectò ratio, qua non pulcherrimum locum modo, sed totum librum ijs demptis versibus commaculemus, tametsi duplex in vna re Poetę. nec contemnendum quidem illud peccatum esset, si & parum decentem morem, & sibi non constantem, atq; inæquabilem induxisset. Vt mittam autem q; si furens Æneę hæc in mulierem iracundia, contra dignitatis atq; existimationis eius rationem accidisset, quem Poeta ad omnem virtutem, dignitatem, gloriam finxit atq; formauit, in Græcos ipsos Duces ac Principes illa, non ex acriore dolore, sed ignorantia sui, temeritate atq; amentia, furor quidam potius extitisset, & cum non modo nullam prorsus haberet vlciscendi vim, sed ne sibi ipsi quidem opem in extremo discrimine ac dimicatione vitę, ferre valeret (quare & diuinum Poetę auxilium introducendum fuit) ridiculi potius quàm terribilis appellationem, iuxta Platonis diuisionem illam ex Philebo, subijsset, contra quam in XII. cum

Furijs accensus & ira
Terribilis, ait
Tú ne hinc spolijs indute meorum
Eripiare mihi? vt totam istam rationem inquam omittamus. aut taxandus Poeta non est, si Æneam paulo etiam longius quàm fortis ac sapientis viri cogitata ratio postulasset, progressum induxit, & ferocem animo iuuenem, & pio dolore, ac iustissima iracundia, ad expetendas crudelissimi ac luctuosissimi Patriæ excidij pœnas, excitatum, atq; inflammatum (principium enim, vt Plutarchus ait, ad iram animum impellens atq; incendens, cul-

pa magis eum liberat, qui maiore causa veluti vulnere grauiore accepto à virtute desciuerit. et de fœmina quidem illum, sed de ea tamen fœmina; quæ Troianis causa belli, causa pestis, atq; exitij fuit & quæ ita se obtulisset, vt in eam non inuasisse, sed incurrisse illum constet. solum etiam tale cogitantem, ac meditantem facinus, remotoq; ab arbitris loco, si hoc aliquid quoq; ad rem pertinet, quod apud Platonem eundem Socrates asserere videtur de Repu. li. X. & qui negocium, quod amens consiliarius iracundia dolorq; dictabat, postea tamen non transegerit, sed castigatione adhibita, officij finibus se continuerit, aut totus quartus liber ille delendus, in quo non iræ eum iam, sed cupiditatum eius semi nis generisq; intemperantiorem facit, quę longe turpiora iracundię incontinentia esse, multis validissimisq; rationibus conuincit Aristoteles Ethicorum li. iij. Imitatrix autem Poetica est quædam morum vitæ ac hominum, vt Plato atq; Aristoteles docent, non tam perfectæ tamen cumulatæq; virtutis, vt ne vel tantulum de recta regione deflectant, sicuti Plutarchus in eo li. scriptū reliquit, cui titulus πῶς δεῖ τὸν νέον ποιημάτων ἀκούειν. nec semper mores Poetæ ad disciplinæ præcepta perpendunt, verum ad communis humanitatis sæpe etiam rationem dirigunt, nec quales tantum esse homines oporteat, sicuti Sophocles, verum etiam interdum quales sunt, quod de Euripide dicunt, effingere solent, quod quidem tantum abest vt vitij culpam subeat, quod tanq̃ & ad persuadendum, & ad commouendum, & ad perturbandum, atq; irritandos animos prorsus necessarium, ab ipsomet Aristotele in Poetica præcipi mihi videatur, necnon & ab Horatio in arte cum ait

Respicere exemplar vitæ morumq; iubebo

Doctum imitatorem, & veras hinc ducere voces. veras.n. inquit, non ad exactam illam sapientiæ Stoicæ rationem fictas, quam mortalis adhuc consecutus est nemo, cuiusq; solidam & expressam effigiem nullam tenemus, sed ex ipsis naturæ ac veritatis exemplis ductas, atq; ex ijs, quæ sunt in vsu vitaq; communi. in hominibus vero, licet quantum homines possunt naturam optimam viuendi ducem assequantur, non semper ratio præest, appetitui vero iræq; obtemperat, in iunioribus præsertim, quos quidem quoniam contemni se ac despici, honoris cupiditate, qua laborant maxime, non sustinent, sed ægre ferunt, cum iniuria se affici putant, iracundiam nec regere, nec continere posse, Arist. testis est. Sed quis obsecro Ænea ipso melius (nam quid Poetam hoc loco ipsum dicam?) id quod obiectum est intelligit? non modo restinctis iam animorum incendijs, vbi rem transactam & præteritam multo post Didoni enarrans ait

Talia iactabam & furiata mente ferebar. Sed tum cum in media hæreret iracundia atq; furore, inquiens,

Et si nullum memorabile nomen

Fœminea in pœna est, nec habet victoria laudem. in eo tamen Poeta nimirum & doloris illo tempore magnitudinem quo Æneæ animus ardebat, ostendere, & qualis Iracundiæ vis, ac natura sit, in illius persona exprimere voluit. Videtur autem audire quidem rationem ira, vt Arist. Ethicorum. VII. li. docet, non plene tamen perfecteq; audire perinde ac ministri qui velociores sunt, Qui priusq̃ id quod dicitur totum audiuerint, præcurrentes, aberrant in re agenda post, similiter & canes, qui priusq̃

amicum internoscant, modo obstrepuerit, latrant, sic propter caliditatem ira velocitatemque naturæ, audiens illa quidem mandatum tamen non intelligens, rapitur in vltionem, ratio enim seu phantasia, contumeliam esse contemptum'ue significat, hæc autem cum quasi ratiocinatione collegerit, eundum obuiam esse, statim insurgit, acciditque tunc quod Demosthenes scriptum reliquit. siquis repente considerationem præcurrens efferatur cum ὑβριστικῶς agere necesse esse, quod διʼ ὀργὴν Plato (vt Galenus testis est) dixit, hinc & incontinentiam iræ minus esse quàm aliarum cupiditatum turpem Aristoteles idem (vt diximus) existimat, sunt enim cupiditates ferè omnes contra rationem, ira vero cum ratione, non ita cum ratione tamen, vt ratio imperet, sed inuectam contumeliam, causam'ue significet, sicuti Proble. etiam Segmento XXVIII scriptum reliquit. Ira vero quatenus & quomodo rationem ipsam audiat, mire his versibus Poeta demonstrat, illorum enim omnium speciem obiecisse ei phantasia videbatur, quæ supra recitata sunt à nobis,

Scilicet hæc Spartam incolumis, patriasque Mycenas
Aspiciet? & cætera, Quibus illa quidem vix dum auditis, commota statim insurgit, inquiens

Non ita. Quoniam autem obijcere eidem rursus ratio potuisset, vi fœminam manuque aut superare ac vincere, aut vlcisci & punire, nec virile, nec laudabile, eniti enim aduersus id quod longe infirmius sit, stolidum atque iniquissimum potius est, inquit Aristoteles, audita quasi voce rationis ira, quæ cum semel antegressa illam est, postea non facile subsequitur, nihilominus vlciscendum esse,

dum esse, rationes opponens, nec probabiles fortasse, nec satis idoneas, colligit atq; constituit.

Extinxisse nephas tamen, & sumpsisse merentis
Laudabor pœnas, animumq; explesse iuuabit
Vltricis famæ, & cineres satiasse meorum. Huiusmodi *enim rationibus,* ἀντικαταλλάττεσθαι ἀδικοῦντα *videtur, qui locus apud Aristotelem, per quandam (vt ita dicam) permutationem, compensationemq;, diluendæ est dissoluendæq; calumniæ. si non laudabor enim (inquit) in illo quod fœminam, at laudabor tamen quod merentem vltus sim, & quod non nephariam fœminam quidem, sed infestum quoddam ac immane nephas, scelus, ac facem extinxerim, atq; deleuerim, & si decus inde mihi ac nomen non comparabo, (neq; enim fortitudinis opus id vel indicium est) at voluptatem consequar tamen, quòd meorum cineri satisfecerim.* Et *cum duo diuersa iam dixisset in illis,*

S*ubit ira cadentem*
Vlcisci patriam, & sceleratas sumere pœnas. differunt enim vltio & pœna, vt Aristoteles docet Rhetoricę *artis libro primo,* ἡ μὲν γὰρ κόλασις τοῦ πάσχοντος ἕνεκά *(inquit)* ἐστιν, ἡ δὲ τιμωρεία τοῦ ποιοῦντος, ἵνα πληρωθῇ. *vtrumq; hoc loco Æneas attigit, huiusmodi (vt opinor) inita subductaq; ratione, scelestam ac merentem punire iustum est, iustum autem omne laudabile, vnde & laudabilem iracundiam pro iusta dixit in* Sestiana. *M. Cic. & quemadmodum iustitia fortitudini præferenda est, ita id quod iustè, eo quod fortiter fit, magis (vt* Philosophus *ait in* Topicis) *eligendum.* Vindicare *vero &* Patriæ *& Ciuium meorum cineres,*

D

non laudabile modo (si & perferre contumelias, & suos negligere, seruile est) verum dulce atq; iucundum. id enim adipisci iucundum, cuius frustratio est tristis, irati vero nisi dolorem suum vlciscantur magnopere anguntur, sperantes autem, iucunditate quadam (vt diximus) perfunduntur, vt si quando consecuti sint id quod eis fuerit concupitum, maiorem alacritatem ferant. vnde & Ethicorum li. iiij. ἡ γὰρ τιμωρία *(inquit)* παύει τῆς ὀργῆς, ἡδονὴν ἀντὶ τῆς λύπης ἐμποιοῦσα. *Rapiente igitur ad se iracundia rationem, ad Deum profectò confugiendum Poetæ fuit, quamobrem recte illum apparere ex improuiso hoc tempore Venerem fecisse dicendum est, nec Spartanæ tamen virgini, aut venatrici simulatam, sicuti post Troianum excidium quidem, ante hunc sermonem vero Carthagini habitum in Libyæ desertis fecerat, sed quæ se deam planè consiteretur, talemq; Qualis videri*

Cælicolis, & quanta solet, ostenderet, vt Æneam ab eo quo ferebatur impetu, iraq; furore, à factoq; crudeli & turbulento, damnum ac dolorem allaturo, ad rectam rationem, nec ad iucundum modo, verum iustum, atque debitum, vtile, nec minus necessarium, officium reuocaret, atque inde illum (quod nulla quidem aliter fieri ratione poterat) tutum educeret, non modo non esse in Helenam adeo inique sæuiendum, vel cum Dijs ipsis potius pugnandum ostendentem illi, verum, validiores etiam rationes, suis ipsius rationibus opponentem, cum ait.

Non prius aspicies vbi fessum ætate parentem

Liqueris Anchisen? & quæ sequuntur. quandoquidem incensam iam

patriam, extinctum iam Priamum, amissos ciues ac socios vindicare, parentem vero senio confectum, coniugem, ac natum adhuc puerum, trucidandos hosti relinquere, Helenam quantumuis scelestam ac merentem punire, immerentes vero ac pios, Dijs etiam gratos atque coniunctos (vnde illud

Quo nostri tibi cura recessit?) non tutari; sed desertos potius esse pati; fœminæ, cui nocere viro forti indecorum ac turpe est, vim ac necem inferre, ab illis autem quibus non succurrere turpissimum, parente, filio, ac vxore, non repellere, breuem vltionis dulcedinem, cum perpetuo dolore, ac incomparabili iactura commutare, id stolidi quidem certe ac vere furentis erat. Argumentum vero Æneæ illud ἐκ τῶν πρὸς ἄλληλα falsæ ratiocinationis deceptionem παρὰ τὴν ἔλλειψιν habet, scelestam enim ac merentem pati iustum quidem est, at non Helenam ab Ænea, mulierem à viro non animo solum & virtute, verum etiam pietate præcellenti, at non tali loco, inter aras & focos, atque adeo in deorum ipsorum conspectu, at non in illo temporis articulo, cum Helenæ mors nihil iam esset amplius profutura, mora autem omnis vel minima, & suis omnibus obfutura, de quibus Venus dixit

Quos omnes vndique Graiæ

Circum errant acies, & ni mea cura resistat, (cum tua. s. aliò tam repente traducta sit)

Iam flammæ tulerint, inimicus & hauserit ensis. inter quos Ascanius puer erat

Cui regnum Italiæ Romanaque tellus (vt Poeta inquit) deberetur, & sibi etiam maxime, cui propria salus prodenda non erat,

Qui enim aliorum custos sit, cum sapientes sui primũ capitis aiunt custodem esse oportere inquit Cicero. Satis igitur persuasum esse debet pulcherrimos sanè, ac verè Virgilij versus deesse ijs, quę illos exemplaria non habent, nec ab huiusmodi alienorum librorum correctoribus, atq; emendatoribus adeo temere delendos fuisse, tametsi Iliados. I. & Aristarchum ipsum Grammaticum tali quopiam quo & nostri metu perculsum, versus aliquot expunxisse, apud Plutarchum inuenio, in quibus Phœnix de parente interficiendo, iratum olim ac iuuenem se, ob furiales eius execrationes, cogitasse fatebatur, cum pellicem tamen senis ipse prius, impellente atq; vrgente matre, constuprasset, Quos, cum si pereant quidem nullum prorsus loco illi relicturi desiderium sui sint, & aliquid inter mulierem profectò, parentemq;, atq; ipsas etiam causas, intersit, non adeo intempestiuos tamen esse Plutarchus censet, vt ab Aristarcho fuerint propterea iugulandi. si modo Achillem quis Phœnice olim præceptore vsum consideret, qui ijsdem solitus sit ignibus exardescere, nam ad persuadendum placandumq; Achillem illos tunc temporis prudentissime adhibitos, satis ostendit in libro πῶς ἀν τις διακρίνειε τὸν κόλακα τοῦ φίλου. Sed missa nos Homerica faciamus, ad Virgilium redeamus. restituantur inquies suo loco versus, quando ita necesse est, ignoscatur Ænee, quoniam facilius quàm Phœnici posse videtur, Poetę vero qui non secum minus ipse pugnet, quàm cum correctoribus atq; emendatoribus istis tu, quomodo ignoscas? atqui iampridem huc nos fremitus (vt ille inquit) vocabat. Quid autem siquis nullam forte in his contradictionem

esse dicat? aut si minus tueri possit id, cum esse fateatur quidem, non imprudenter tamen esse, sed consulto à diligentissimo Poeta factum ostendat? vt rectè etiam inquies, atque ex arte defendat, deterius enim quid esse videtur facere aliquid, quod scias non licere, quàm omnino nescire quid liceat. Aut nullam igitur in his repugnantiam esse, aut si sit, tamen consulto id à Poeta, ac secundum artem factum probandum nobis est. & Grammaticorum profectò, commentariorumque officium illud est, si quando Poeta loqui pugnantia videatur, ea non eximendis versibus, sed exponendis rationibus concordare, & linum (vt dicitur) lino connectere, nec sunt enim multa plerumque, quæ videntur esse contraria, nec indecens interdum, aut contra artem est, à Poeta contraria audire, quod infra planissime ostendemus. prius ergo vt videamus an aliqua in his sit repugnantia necesse est, deinde vtrum ex eo genere videatur quæ poetico iure defenditur. Vrbe igitur iam, atque vrbis & Priami Regis arce non modo capta atque oppressa, sed excisa atque euersa, Æneas Helenam in eodemmet loco repertam, in quo iam inde à principio & mariti & reliquorum Græcorum ac Troianorum metu affecta, sese occultauerat, vidisse dicit, nec vidisse modo, sed ira incensum, ac dolore animi incitatum, interficere eam voluisse, necaturum etiam fortasse, nisi Venus ita animatum eum prorsus continuisset. sed de singulis versuum ipsorum sententijs breuiter disputandum est, ait autem.

Iamque adeo super vnus eram, solus inquit supereram, etiam Priamo ipso videlicet ferro, nedum ijs quibus in periculum capitis, atque

in vitæ discrimen sese inferre opus fuit extincto, vt si è manibus meis Helena, ac ferro esset elapsa, à Troianis prorsus iam tuta esset.

Cum limina Vestæ

Seruantem. hoc est solam eo loco inclusam atque abditam (ea enim in verbo vis esse videtur) &

Secreta in sede. in qua & incolumis seruata ad extremum prope iam & excidij, & noctis erat, & seruari in breuissimum illud quod supererat facile tempus poterat. latentem autem & tacitam, quippe quæ non tam muliebrem quendam ac necessarium metum sibi, quàm diligens quidem atque anxium conseruandæ vitæ studium ac desiderium, sic delitescendo præ se ferre videretur.

Tyndarida aspicio. præter expectationem meam, omnino viuam atque incolumem, viuere etiam cupientem ac sperantem, vnde & doloris illi atque iracundiæ causa omnis atque origo, cui indignissimum facinus videretur, si quæ sola deliquerat, cui omne supplicium, atque omnis iure optimo pœna deberetur, immunis sola ab omni vexatione fuisset, atque ex communi incendio, quod sola conflauerat, sola incolumis euasisset, nec euasisset in horam vsque eam modo, quod fieri vix potuisse in tanto omnium odio, ac vrbis naufragio videbatur, sed euasura in posterum, ac planè iam è vadis emersisse, & portum tenere videretur, vt tametsi non Troianorum magis, quàm mariti ac Græcorum metu affecta, initio se abdidisset, & conscientia peccati, iustum omnium odium pariter pertimuisset, à Troianis tamen, fortunæ quodam beneficio, iam secura, cum conci-

tatæ Græcorum multitudinis impetum effugisset, eorum iam cogitationes amplius, mariti vero multo minus, pertimescere non debere videbatur, quorum profusa omnium atque eiecta in Deiphobum iam esset, atque alios innumeros iracundia, quódque illam quam ad mortem propter vitæ turpitudinem, ac illatum maius omnino, quàm quanti ipsa esset, damnum, confugisse, diffidentem iam penitus ac desperantem rebus suis, crediderat, vitam non modo non deseruisse, sed omni studio ac diligentia, tanquam ad certam aliquam spem, seruare conantem repperisset. Quam vero incolumem euasuram non temere suspicaretur (quod ipso fuit post exitu comprobatum) ex Ilij flammis atque cineribus tanquam Phœnicem alteram euolaturam, & quasi facinus præclarissimum fecisset, maximis exultantem ac triumphantem gaudijs, cum viro demum in patriam, ad parentes, fratres, natos, necessarios, amicos redituram non dubitabat, vnde & illa omnia sunt de quibus sat superque supra iam diximus

Scilicet hæc Spartam incolumis, & quæ sequuntur. totus enim locus notus est, quasi futura illa omnia cerneret, quæ & secuta sunt post, nisi Helenam ipse eo tempore (quod non fecit) vita priuasset, & occultiora quædam alia contemptus ac despicationis semina colliguntur, nam cum dolorem intulisset Helena, in suo illo conseruandæ vitæ studio, pro eo ac deberet ipsa non curare, nec contraria iis quæ fecerat velle; cuius suspitionem inijcere potuisset, irato vero ac iam furenti, in vrbis etiam, quam ipsa extinxisset, funere, exultare sola, ac tripudiare, atque in Troianorum infortunijs lætari omnino atque alacrem se esse, vel facillime persuadere. Quædam

vero & ijs ingratitudinis etiam atque impudentiæ mulieris illius cogitatio suboriebatur. quæ (vt Aristoteles inquit) contemptus ac despicatio est. quod contraria prorsus Æneas demum (vt iam diximus) ijs quæ circa Helenam acciderant, atque offenderat, expectabat, ac sperabat, acriore omnino iracundia incensus est, longe maiorem enim quæ sic præter opinionem accidunt (vt idem inquit) dolorem afferunt, quemadmodum delectant etiam multo magis, si præter expectationem quæ voluissemus, euenerint.

Ne cui vero mirum ã quoque, aut Troianorum, aut Græcorum, visam illam prius atque inuentam non fuisse videretur, propterea etiam & latentem inquit, & secreta in sede, vt ne illud contra quenque moueret, quod sic abdite (vt ait) latens, à seipso reperta sit, addidit

Erranti, passimque oculos per cuncta ferenti. Quærebat enim socios vt infra dicemus. Et quia noctis tempus esse memor erat, nec minus obscuræ illius quidem, quàm luctuosæ ac funestæ, quod dixerat,

Tacitæ per amica silentia lunæ, cuius beneficio, suos quoque ipsius oculos subterfugere, ac latere potuit,

Dant (inquit) clara incendia lucem. Deiphobus vero, & Æneæ quidem ipsi enarrat, Helenam suprema illa nocte simulatione chori igne Græcis ex arce signum dedisse, Menelaum in domum seipso arctius dormiente vocasse, sublatis armis omnium generum, atque ense etiam suo ipsius capiti subducto, hunc verò comite Vlysse ingressum, sic laceratum eum interfecisse, quæ quidem nemini dubium pluribus rationibus inter sese vehementer

repugnare

repugnare, constat enim secundum Poetam ipsum, quòd Deiphobi domus expugnata prius, incensaq; à Graecis est, quàm Aeneas domo exiret, dolosq; eorum agnosceret, quod aperte ostendit in illo

Iam Deiphobi dedit ampla ruinam

Vulcano superante domus. In quo consona & Homero ipsi dicit, apud quem Odysseæ. Θ. vbi & de Durateo illo equo, atque vrbis captiuitate canens in Phæacum epulis Demodocus paucis narrat versibus, fortissimos quosq; Graecorum simulatq; ex equi ipsius latebris atq; vtero erupissent, diuersos, alium aliò, abijsse vrbem diripientes legimus, Vlyssem vero vnà cum Menelao ad Deiphobi ipsius domum impetum fecisse, ex quo inter primum tumultum illa & capta & incensa est. Si in ea igitur Helena iam tum inuenta in potestatem Menelai peruenerat, vltroq; se illi obtulerat, quomodo multo post ab Aenea ipso alibi videri, celans se, & virum adhuc ipsum metuens, atque aspectum & praesentiam eius vitans, potuit? Quomodo in Arcem ipsam aufugisset? cur Menelaum reliquisset? cur de eo quo cum conuenerat diffideret, cur eum fugeret, cui se obtulerat vltro? aut quid ab eo metueret amplius, cuius mentem initio audiuisset, post esset experta? Illa enim vehementer inter se confligunt, vocasse ac fugere, timere, ac confidisse, dubitare, ac conuenisse. Sic Aeneæ igitur & Deiphobi dicta pugnare inter se videntur, duorum autem contrariorum alterum profectò fieri potest, vt neutrum (inquit Cicero) alterum certè non potest, vt plus vno verum sit. Considerandum tamen est ante omnia quod rem Aeneas quam scire faci-

se poterat, atq; in loco enarrat, vbi causa cur mentiretur non erat. vt mittam enim quod non opinione aut auditione dubia; sed visu exploratissima sibi atq; compertissima iam inde ab initio apud Didonem vere expositurum sese promiserat, cum dixit

-Quæq; ipse miserrima vidi. in hac quidem parte, non suspicari se, sed scire, non audiuisse, sed vidisse, non interfuisse, sed egisse dicit, nam & non vidisse se eam modo, sed & locum in quo viderit indicat

-Limina Vestæ

Seruantem. quomodo etiam se habentem atque affectam, cum & sedentem, & tacitam reperisse se eam dicit, quippe quę & iam inde ab initio valde, nec sine magna ratione timuisset, & multo magis profectò cum Æneas illi improuiso incidisset, silent verò qui metuunt, vt proble. sectione xxviij. Aristoteles docet. Timebat autem

-Sibi infestos euersa ob Pergama Teucros

Et pœnas Danaûm, & deserti coniugis iras. in eo igitur falli potuit fortasse quod ait

-Mihi fama suprema

Nocte tulit, fessum vasta te cæde Pelasgûm

Procubuisse super confusę stragis aceruum. fama enim & falsa referre potuit, vnde alibi

Nec iam fama mali tanti, sed certior auctor

Aduolat Ænee, quasi incertior auctor ipsa sit fama, in hoc verò ipso nequaquam, quod non ab alijs sibi allatum, sed à seipso compertum dicit, & in quo non auctorem ex sermone rumorem, sed

ex visu oculorum suorum sensum (vt iam diximus) habuerit. At Deiphobus ipse profectò, licet non vidisse modo, sed sensisse etiam, optimo veri iudicio dici potest, sciscitanti Aeneę tamen, qui ita crudeliter illum manibus, auribus, naribusque truncasset, toto demum corpore lacerasset, quod tantum turpe sibi ille esse putabat, quantum Poeta ostendit in eo

Vix adeo agnouit pauitantem, & dira tegentem

Supplicia. ab vxore proditum se fuisse respondit. Quis igitur non videat ante omnia cui procliuius faciliusque credatur? est enim verisimilius hunc mentiri cuius interest, quàm illum qui rem tantum à se visam enarrat, quemadmodum vero eum qui sic concisus ac contrucidatus esset (quod indecorum sibi valde putabat) aliqua in excusationem sui commentum forte incredibile non sit, ita & eum qui sic decessisset, multa quę facta non erant, facta credidisse necesse est, nonnulla verò longe aliter atque gesta fuissent opinatum, vt in hoc aut fallere ipsum, aut certe falli, non absurde dici posse videatur, aut mentiri. s. excusantem se, aut quòd opinetur sic & ipse mendacium dicere, ipsa videlicet rerum fortuitarum concursione deceptum, suspicari enim hoc potius illum quàm compertum habere, vel ex suspiciosa ipsa gesti negotij explicatione colligitur, quę cum probationis semina debeat procul omni dubio continere, vt certè continet, & (quod in coniecturali controuersia plerunque solet accidere) non tam rei, quàm eorum per quæ res colligenda est, expositionem habeat, tota profectò signis, & indicijs, cæterisque locis quibus augetur suspicio referta est, manifesto satis argumento, nihil illum habuis-

se cogniti, nihil comperti, qui suspitionum omnes latebras peragrauit. Veruntamen vnde & quando Deiphobus ab Helena proditum se fuisse resciuit? aut antequam necatus est profectò, aut post, aut in re ipsa, dicere necesse est. ante vero, procedere nullo pacto potest, nedum enim se, verum etiam patriam, parentes, ciues, ac socios ab imminenti liberasset exitio, non modo non intellexit igitur, sed neq; suspicatus est etiam. Post mortem vero vtrum ex aliquo, qui non modo in æternam illam (vt Cicero inquit) domum, sed bello clarus in eadem etiam secreta proximus decessisset, audiuisse? an diuinantem potius ipsum per se vidisse dicendum? Quem vero rem ad eum, quæ non fuerat (vt hoc loco dicamus, quod infra magis patebit) apud inferos detulisse dicamus? at qui ne confingi (vt opinor equidem) tale aliquid vllo pacto potest. Sequitur igitur diuinantem illum, quæ ante obitum prorsus ignorauerit, postea intellexisse, vt cum corpore excesserint diuinare solent animę, sed hoc admittere in Deiphobo nullo pacto possumus, vt enim cætera omittam, illud omnino manifestum est, Virgilium defunctorum omnes Animas nequaquam diuinantes inducere, sed paucas tantum quę purgatæ iam essent, lætaq; tenerent arua, qualis apud illum est Anchises. Hinc & Palinurus enim apud inferos constitutus, mortis suę ignorat auctorem cum ait

Nec me Deus æquore mersit, male enim Donatus Seruiusq; distinguunt legentes

Nec te Phœbi cortina fefellit, nec me, vt sequatur, Deus æquore mersit, insulsa enim & inepta Palinuri responsio fuisset

si Æneæ interroganti

-Quis te Palinure Deorum

Eripuit nobis? respondisset, Deus, vt si dicenti, quis homo te percussit? ita occurras, homo, non potius Socrates, aut Callias, aut non homo, sed asinus, sic enim & Solœcismus fieri posse putatur, cum responsum ab interrogante dissentit. Donatus vero

,, cum dicit, cognouit vim illam esse diuinam, sed quis Deus fue-
,, rit, ignorat, quia non vidit nisi Phorbantem, quasi id quod alibi legimus, esse velit

Quis Deus incertum est, habitat Deus. tametsi Palinurum non diuinare satis ostendit, contra quàm Seruius opinetur, vix satis mihi tamen illud attendisse videtur, quod duo quædam sunt, & Deus, & casus, vnde sæpe apud Poetam

-Casus'ue, Deus'ue, & M. Cicero. ij. de diuinatione libro

,, magis enim (inquit) id munere Deorum factum est quam casu, & sæpe alibi. Palinurus igitur de Deo interrogatus, non Deum sed casum fuisse respondit, quod ab Ænea videlicet propositum fuerat negans, & aliud afferens non dictum ab eo. Hoc autem significat illud forte, qua locutione inopinatus casus denotatur, ait enim

Namque Gubernaclum multa ui forte reuulsum

Præcipitans traxi mecum. Deum enim Palinurus fuisse vt ante non vidit, ita neque illo tempore nouerat, de Phorbante autem nec suspicatus est, nec vero etiam debuit, Deus enim illius, vt amici, fidelis, socij formam sumpsit Palinuro persuasurus. dormientem vero cecidisse sese dicere noluit, quo peccasse videri

poterat, si & ille cui vigilandum erat maxime dormiebat, de quo legimus

-Ad hunc alij cursum contendere iussi. et qui expertus esset, placidi (vt poeta nobilis inquit) Ponti pellacia deceptus sit, unde æneę illud.

O nimium cœlo, & pelago confise sereno. Quare cum nihil tam capax fortuitorum sit quàm mare (inquit Tacitus) ad casum confugit, fortuito se, non negligentia præcipitasse dicens. In facto igitur tantum superest, vt rem Deiphobum nouisse dicamus, sed expositio ipsa negotij id nequaquam videtur ostendere, quę tota (vt iam diximus) opinabilis est, coniectura enim nititur, cuius ille signum non habet, quod necessario rem arguat. Signa verò hæc potissimum Deiphobus habuisse manifesta uidetur, & quòd noctu in cubiculari lecto suo, nec opinato oppressus, & ab ipso quidem Menelao est atque Vlysse, quod ait

Quid moror? irrumpunt thalamo, comes additur vnà

Hortator scelerum Æolides, & quod ipso in tumultu, cum sic in thalamum hostes irrupissent, vt prius illorum gladios vidisset, quàm quæ res esset audiuisset, somno excussus ipsum sub capite ensem non inuenit, hoc autem ex eo conijcimus quod dicitur

-Arma omnia tectis

Emouet, & fidum capiti subduxerat ensem. quæ in facto tantum, (vt iam diximus) cognoscere Deiphobus potuit, demum quod Helenam ipsam fortasse, postea quàm somno se dedisset, nunquam amplius viderit, quod innuere videtur in illo

At me confectum curis, somnoque grauatum

Infelix habuit thalamus. quasi dicat illa chorum adhuc simulante,

& circundu cente Phrygias mulieres, quę signa coniuncta rei ipsi sunt, & sine vlla quidem approbatione pro perspicuè veris accipienda, quo eum falsi omnino sequatur. ijs enim negatis fallere dicendum esset, quorum alterum Deiphobi persona magis suscipere videatur, alterum Homeri auctoritas confirmare, cum durum illud ait difficileq; fuisse certamen, ut fama etiam uera ad Aeneam tulisse ea nocte videri posit, uasta illum Pelasgorum cæde defessum, super confusæ stragis aceruum procubuisse, quod factum ab inermi credibile non est, ab eoq; qui imparatus inuentus, atque adeo oppressus sit, quod verò de Vlysse non mentiatur & Menelao cum ait,

Intra tecta vocat Menelaum. & paulo post

—Comes additur una

Hortator scelerum Aeolides. quos ambos & Homerus Demodoci persona nominat, quemadmodum si in alijs quidem suspicatur, nimis perspicue profectò ac verè Deiphobus id cognoscere potuit, ita falsis etiam vera nonnulla permiscens, securius in reliquis fortasse mentitur. Dicamus tamen verè illi omnia sicut ipse enarrat contigisse, vt cum arguere suspiciose posit, criminose fingere non videatur, ipsaq; controuersia consistat, suspicari Deiphobus (nec sine magna quidem ratione) potuit, apertam ab aliquo Menelao domum fuisse, ensemq; puluino cui incumberet, subductum, quæ quidem suspicio cum intra parietes, in domestico scelere versetur, ad quem alium domi quàm ad Helenam ipsam, tam ante actæ illius vitæ existimatione, quàm causa pertineret? nam & persona motus est cum per Ironiam dixit

Egregia interea coniux, neq; enim creditu difficile ab Helena Deiphobi salutem proditam, à qua primus ipse vir Menelaus desertus fuisset ante, in hoc enim crimine non tunc primum & illa inuenta est, & Ledæam Hermionem lacedæmoniosq; hymenæos, Andromache ita dixit libro. iij. quasi fatale id quoddam etiam esset, domesticumq; ac vernaculum. Illius igitur persona credibilia facit quę Deiphobus suspicatur, atq; etiam causa facti, neq; enim & causa prætermissa est ab illo cum ait

Scilicet id sperans magnum fore munus amanti,

Et famam extingui veterum sic posse malorum, vt aliquo insigni indicio placare studeret, quem iratum putabat, & suspitionem omnem extingueret, quòd vltro Paridem secuta sit, quasi & ante rapta fuerit inuita, quę libenter redierit, & vltro sese obtulerit. quod adeo quidem & in illius quæ egisset naturam, & in eius qui audiret opinionem quadrare apte Poetę, seu Deiphobo potius (is enim loquitur) visum est, vt in eo commorandum non duxerit, inquiens

Quid moror? huc & alia signa illa manifesta pariter accedunt, quę gestum negotium præcesserunt, quod & facem tulerat, & chorum duxerat, vnde fraude Helena egisse visa. cum enim ea gessisset ante, quę ipse etiam fieri ab ea viderat, ea vero postea sint consecuta, facile hac suspitione perculsus est, Helenam rei consciam, consulto illa non fortuito, nec temere, vera non falsa gestientem lætitia, & insidiarum causa fecisse. nec ipsa vero abfuit occasio, tum priuata, tum publica, priuata autem somni, quam ostendit in illo

Tunc

Tunc me confectum curis, somnoq; grauatum
Infelix habuit thalamus, pressitq; iacentem
Dulcis & alta quies, placidæq; simillima morti. vbi nec somnum mo-
do, verum solito etiam profundiorem somnum, qui corpore atq;
animo fessis contingere solet, ostendit. publica verò diei festi
atq; solennis præ lætitia celebrati, vnde & illud
Nanq; vt supremam falsa inter gaudia noctem
Egerimus, nosti. qua occasione Helena, & flammam tenere, &
chorum ducere sine vlla prorsus fraudis, aut doli suspicione po-
tuit. Licet igitur in hac Deiphobi narratione nihil prorsus omis-
sum sit ex ijs, quæ ad probandum necessaria sunt, quod tamen
ipsum vel eò manifestum est, quòd non Criticos Grammaticosq;
omnes modo, verum etiam Poetas aliquot fefellit, coniecta ipsa
suspicionum proditionis multitudo, quemadmodum etiam adeo a-
perta atq; dilucida expositio est & breuis, expletaq; omnibus
suis numeris & partibus, vt eam Virgilij possis agnoscere, pro
credibili tamen pleraq; (vt iam diximus) à Deiphobo sumpta, non
pro necessario sunt. Licet enim improuiso in cubiculo oppressus, &
à Menelao quoq; ipso, atq; etiam dormiens fuisset, hoc illi pro-
fectò sine aliqua vxoris fraude potuit accidere, quippe quòd &
Troianorum alijs ea nocte non parum multis euenisse satis con-
stat, plerosq; illorum enim in cubilibus deprehensos mactatosq;
fuisse, non Poetæ Græci modo, sed Halicarnasseus Dionysius
quoq; τῆς ῥωμαϊκῆς ἀρχαιολογίας libro primo scriptum reliquit,
& Virgilij ex libro secundo illud ostendit,
Inuadunt vrbem somno vinoq; sepultam. nam quia ad multam no-

ctem vigilauerant, et propter falsam lætitiam Græcorum discessus, & cibo se & vino onerauerant, & nihil eo minus expectabant, non prius hostium aduentum perceperunt, quàm effractis ac reuulsis ianuis, in cubilibus temulento (vt ille inquit) ac securo sopore profligati, totisque præcordijs stertentes à Græcis deprehensi sunt. & hoc igitur Deiphobo pariter accidere sine aliqua proditione potuisse quis dubitet? Menelaum verò Helena ipsa non imprudente modo, verum nolente etiam atque inuita, quid aliud facturum fuisse putandum, quàm Deiphobi, cui illa, Paride iam à Philoctete (vt diximus) interfecto, nupserat, domum ante omnia inuasurum? vlturum s. iniurias, puniturumque dolores suos? quod (vt supra dictum iam est) & ipse finxerat Homerus, licet omnem prorsus insidiarum aut fraudis suspicionem tollere videatur, cum grauissimum ibi aggredi bellum ausum Vlyssem inquit, Mineruæ demum opera peruicisse. si enim datum signum, si aperta ianua, si non arma modo omnia domo emota, sed ensis ipse etiam capiti illius subductus, si hostile ferrum iugulo ac lateribus eius admotum, hoc non videtur profectò triste illud difficileque, quod dicitur fuisse certamen. Iam igitur de voluntate Helenæ videamus, quæ quidem vt ex signis ipsis factum, ita ex persona & causa inspici solet, & omnium primum quæ de illius persona supra dicta sunt, tametsi probabiliter dici videntur, (perinde enim vt opinio est de cuiusque moribus, ita quid ab eo factum sit existimari potest inquit Cicero) perfacilem tamen rationem habent reprehendendi. neque enim quia Menelaum deseruerit Helena, propterea statim credibile est, Deiphobum illam fuisse prodituram, vel reditum etiam in patriam, & ad

primum ipsum virum desideraturam. verissime enim (aut ego fal-lor) grauissimeq; à Penelope *Vlyssi Odysseæ.* Ψ. *dictum est*

Οὐδέκεν ἀργείη ἑλένη διὸς ἐκγεγαυῖα

ἀνδρὶ παρ' ἀλλοδαπῷ ἐμίγη φιλότητι καὶ εὐνῇ,

εἰ ᾔδη ὅ μιν αὖτις ἀρήιοι υἷες ἀχαιῶν

ἀξέμεναι οἶκονδε φίλην ἐς πατρίδ' ἔμελλον.

Qualis igitur mentis illius sensus esse illo tempore potuerit, ex hoc facile (vt opinor) intelligi potest. si enim quando domum reducendam se putasset, alieno nunq̃ concubitura erat viro, nunc verò non cum uno tantum, sed duobus, & vigesimum quidem annum iam concubuisset. Quid ni omnia efficere velle deberet, vt in Græciam, & ad primum ipsum uirum redeundum sibi amplius nullo pacto foret? Quo circa et Paride *sublato redire noluit quoq;, vt in* Dionis *oratione est* Τρωϊκὸς ὑπὲρ τοῦ ἴλιον μὴ ἁλῶναι. *Sed* Deiphobo *ipsi potius nubere, viro pulcherrimo (si* Homero *credimus) atq; fortissimo. Nec quenq̃ mouere debet quod* Odysseæ. Δ. *vbi de* Vlysse *cum* Telemacho *loquitur* Helena, *his vsa verbis reperitur*

ἔνθ' ἄλλαι τρωαὶ λίγ' ἐκώκυον. αὐτὰρ ἐμὸν κῆρ

χαῖρ', ἐπεὶ ἤδη μοι κραδίη τέτραπτο νέεσθαι

ἂψ οἶκονδ', ἄτην δὲ μετέστενον, ἣν ἀφροδίτη

δῶχ' ὅτε μ' ἤγαγε κεῖσε φίλης ἀπὸ πατρίδος αἴης,

παῖδα τ' ἐμὴν νοσφισαμένη θάλαμόν τε, πόσιν τε,

Οὔ τευ δευόμενον, οὔτ' ἂρ φρένας, οὔτε τι εἶδος.

Iuuenis illius enim earum rerum omnium ignoratione ad emerendam mariti gratiam abutebatur, quo præsente talia dicit, atq; in aliquo profectò mendacio illi delitescendum fuit. Iam igitur non tam

ex persona Helenæ voluntas, in hoc, quàm ratio facti & consilij spectanda videtur, quod quidem plerunque (vt Fabius refert) causis, temporibus, occasione, necessitate ad rerum momenta conuertitur, ac facile quidem potuit Helena, cum attritis & prope iam perditis Troianorum rebus, in eum casum venisset, vt vel inuitæ sibi & in Græciam, & ad Menelaum redeundum, aut omnino pereundum esse intelligeret, & voluntatem tempori ac periculo suo accommodatam induisse, & necessitati iam parendum sibi statuisse. cum autem spem salutis in alia ratione non haberet, cum Menelao conuenisse, & licet inuitam, oblata sibi huiusmodi proditionis occasione, reditum in illius gratiam aucupatam esse, necnon ueterem apud virum & alios calumniam purgare quæsiuisse, ex quo quidem illam in suspicionem Deiphobo venisse apparet. Sed si Helenam ego totius consilij Græcorum insciam atque ignaram prorsus fuisse docuero, ac de equi ipsius dolo ne suspicatam quidem esse, obtinebo iam tale eam nihil non modo conficere, sed ne cogitare quidem potuisse, quam enim antea delinitam, & optima aliqua spe confirmatam, aut admonitam saltem oportuit, si nihil quicquam tale factum, quæsitum, pertractatum apparuerit, tam repente illam, tam temere, atque inconsulto, tam audacter, vel potius impudenter, mentem & voluntatem eam, quam & habuisse simile veri est, & cuius significatio in Homero multis locis extat, exuisse, credibile non erit. Signum autem vt daret, fores panderet, arma deferret, ensem subduceret, atque alia omnia gereret quæ facta ab ea Deiphobus suspicatur, fieri nullo pacto potuisse constabit. Quomodo autem simile veri sit, tanti consilij

participem, tantæ rei conſciam tunc temporis eam fuiſſe, ad cuius aures, decimo atq; extremo adhuc belli anno, nondum permanaſſet, vtrum fratres eius Caſtor & Pollux defuncti laboribus iam eſſent, nec'ne, Græcos in expeditione illam ſecuti, an domi potius remanſiſſent, vel ad Troiam nauibus vecti illi quidem eſſent; præ pudore tamen in pugnam, ſingularis illo Menelai cum Paride certaminis die non prodijſſent? cum enim apud Homerum Iliados. Γ. à Priamo interrogata de Græcis ducibus atq; principibus regem doceret, fratres autem oculis inter alios è turri fruſtra diu quæſiuiſſet, poſt illa non iam amplius ex ea percontatione quæſita, ſed dolore ab ea expreſſa Poeta infert

Ὣς φάτο, τοὺς δ' ἤδη κατέχειν φυσίζοος αἶα. & quæ ſequuntur. & quiſq; Helenæ tam arcanam rem voti ac religionis ſpecie occultatam, paucis inter ipſoſmet (vt veriſimile eſt) Græcos notam, à cæteris ignoratam, aliqua via ac ratione compertam? aut tam abſconditas inſidias, tam noua ac doloſa conſilia extremo illo tempore Menelaum mulieri commiſiſſe exiſtimauerit? cui nullum vnq; antea toto eo longi belli tempore cum Helena commercium fuiſſe, vel ex hoc tantum probari facile ac defendi poſsit, vel quia non crederet autem, vel quia odiſſet, vel quòd ipſa non admitteret, vel quia ſatis commode id fieri non poſſet, nihil ad rem, mihi illud tantum ſatis eſt ad id, quod quærimus, nullum inter eos tale commercium interceſsiſſe, vt huiuſmodi dolos aut Helena per ſe aliqua via ac ratione præſentire, aut à Menelao, aut à quouis alio ex negocij illius conditoribus accipere potuerit, quod tamen non coniecturis iam ſuſpicari, ſed apertè ac

manifesto perspicere atque intelligere, quiuis ex eodem Poeta Homero facile poterit, apud quem Odysseæ. Δ. ille idem Telemacho Menelaus enarrat, ad equum Helenam, in quo vnà cum Vlysse ac principibus alijs ipse esset inclusus, ducente numine, insequente Deiphobo accessisse, eundem circunstetisse, sæpius attrectasse, assimulataque vxorum principum omnium, qui intus erant, voce, vt ad respondendum illos alliceret, tumultumque aliquem ac motum iniectis domesticarum sollicitudinum aculeis ac scrupulis excitaret, nomine quenque vocasse, nihil demum, vt verisimile est, ac totus ille locus indicat, intentatum atque inexpertum reliquisse, quo Græcorum (si qui forte laterent) dolos atque insidias cognosceret atque aperiret, quippe quæ nihildum istiusmodi magis, quam Troianorum ipsorum quisque nouisset, quod quidem officium ab ea aut pro tempore simulatum, aut vi expressum atque coactum fuisse, ne maritus eius quidem dicere ausus est, cum seipsum, etiam Diomedem ita stimulatos atque excitatos fuisse fateatur, vt egredi quam in equo latere inclusi intus mallent. Anticlus autem ille Ortygides omnino responsurus, nisi Vlysses ora ipsius manibus compressa diu ac constricta tenuisset, licet eam purget quam potest maximè, in Deum qui Troianorum partes foueret, culpam conferens atque reijciens. Nec obstiterit quod de Vlysse Dectis habitu (nam hoc vt opinor nomine mendicus erat) Ilium ingresso, & ab ea cognito eodem illa loco inquit καὶ τότε δή μοι πάντα νόον κατέλεξεν ἀχαιῶν. In quo cum nemo eam posset redarguere, absentis testis occasione mentitur, vitabat enim Helenam astutè & callidè quidem Vlysses, quod & ipsa ibidem fatetur, à qua cum se cognitum postea sensisset, quod tantum

negare ei amplius non poterat, forsan confessus est, quem tamen illam etiam Hecubæ manifestasse dicunt, sic enim apud Plautum in Bacchidibus

-Vlyssem vt prædicant

Cognitum ab Helena esse, proditum Hecubę, cui blanditijs ille persuaserit, vt se abire permitteret. atqui tantum abest, vt Helenę fidem Vlysses habuerit, vt ne pudicissimæ quidem vxori credendum sibi putarit, sicuti Odyssee. Λ. scriptum legimus, inquiens etiam Telemacho μήτ' αὐτῇ πηνελόπεια

ἀλλ' οἶοι σύτ' ἐγώ τε γυναικῶν γνώομεν ἴθυν

vnde Virgilij illud

-Notumq; furens quid fœmina possit. nisi forte existimamus, mulieri eum tunc cum expertus nondum esset credidisse, postea verò nequaquam, ab Agamemnone præsertim admonitum. ille enim Vlyssi apud inferos congressus Clytemnestram accusat, quæ oculos morienti non clauserit, monetq;, ne mulieri fidem habeat, ne'ue omnem animi sui sententiam eloquatur. Cum igitur excogitatum crimen id esse non potuerit, vnde tunc diffidendum an confidendum sibi fuerit, scire potuit Helena? dubium fuit profectò, at sperauit, inquit, quam ob causam? necesse est enim eam & iustam, & magnam, & perspicuam fuisse, vtrùm opinione officij tantum, non modo stulta sed improba. magna profectò temeritas, ni singularis impudentia potius dicenda est, non modo sine vllo timore, sed etiam tanta cum spe, eo tempore, huiusmodi tantum de causa, tanto in periculo fuisse, quę quanta tamen esse potuerit atq; debuerit, vel ex Deiphobi ipsius verbis

facile comprehendi potest cum ait
Scilicet id sperans magnum fore munus amanti, hoc enim eò spectat, vt imprudentem illam ac stultam, quæ hoc sibi persuaserit, dicat. sensus est enim per irrisionem atque ironiam hæc significans. Longe verò aliter Helenæ quàm putarat accidisset, nanque & primum illud dedecus, turpitudinem, ignominiam auxisset, nouam ad priorem culpam addendo, & scelere scelus cumulando, si mariti veteris reconciliationem noui sanguine sancire, & quod turpiter amiserat, nepharie recuperare voluisset, viroque parum gratam rem fecisset, tunc redire ad eum se spei ac officij simulatione velle ostentans, cum effugere amplius non posset, Deiphobum prodere ipsum volens, quod & quando esset minimè necessarium. Igitur quod non pertractasset antea, sine vlla reconciliatione gratiæ, non nepharié modo cogitasset, sed stultè etiam sperasset. Verum non ego hoc dicam opinione falli Helenam non potuisse, quod innuere Deiphobus, vt dixi, videtur, sed non verisimile esse, istam reconciliationem gratiæ, illam, tum cum faucibus premeretur excogitasse, & in ipso articulo temporis, tam dubia inanique spe potius ductam, quàm repentina atque improuisa formidine territam, præsentique mortis metu, ac perspicuo periculo cædis coactam fuisse. Celare igitur se non muliebri illi naturę, atque illius conscientię modo, quę (vt est apud. M. Tullium) timidum suspiciosumque facere solet, in tantoque & tam inopinato casu, periculoque tum proprio, tum communi magis conueniens, verum longè etiam tutius fuit, cui non à Menelao solum, sed à Græcis adhuc omnibus alijs, nec à Græcis tantum, sed à Tro

ianis ipsis multo magis metuendum erat. Si quam verò sperare & à Menelao ipso veniam poterat, primus omnino ille impetus vitandus fuit, vbi in iracundia; in victoria, animorum ardore & armorum, inter ferrum ac cædes, nullus clementiæ, nullus precibus locus est, donec mariti ac Græcorum ira, veluti aculeo in Deiphobum atque in cæteros Troianorum dimissa ac relicta, leniores illos postea ipsa experiretur. ita enim natura comparatum esse Aristoteles in Rhetoricis docet, vt maiorem omnino iracundiam leniat sumptum de alio supplicium prius, adducto ibidem Ergophili cuiusdam exemplo, ac Philocratis nescio cuius dicto; qui cum admoneretur ab amicis, vt apud iracundia incitatum in eum ipsum populum se purgaret, facturum id omnino se negauit prius quàm in quempiam alium animaduersum iam videret, ante enim maturum non esse. quod quidem & fecisse Helenam non Ænea ipso tantum teste apud Virgilium credimus, sed Græcis etiam Poetis, & non metu præsentis exitij modo, at pudore tantum ipso facturam ac verecundia fuisse, credere par est. Sed hæc de voluntate dicta sufficiant. illud verò etiam sequitur, quomodo ignara atque imprudens tantorum impendentium malorum, mentisq; Græcorum ac consilij, ex arce dare illis signum potuerit, hoc enim vt cæteri omnes, abijsse & illa putabat, de quibus legimus

Nos abijsse rati, & vento petijsse Mycenas. sicuti fuerant à Sinone persuasi

Et nunc quòd patrias vento petiere Mycenas, nisi post agnitos dolos tale eum aliquid fecisse dicamus, quando orgijs ducendis

tempus, & choro simulando non erat. addo illud etiam neque armis domo efferendis, subducendo ensi, cæterisq; gerendis, quæ facta ab illa Deiphobus suspicatur. quare chorum ducebat, sed non simulans, flammam tenebat, sed non signum vt daret, sed si tunc signum cum chorum duceret, dabat, tempore ipso non dabat. non solum enim tota tunc ciuitas vigilabat, sed ne Deiphobus ipse, qui vidit quidem, adhuc cubitum secesserat, quod totum non insidiosè, non præparato quidem, non maliciosè, sed bona mente factum esse, & illud ostendit, quod palàm, non autem ex insidijs, vigilante ciuitate, Troianis mulieribus comitantibus, omnia gerebat. Datum autem fuit illud exitij signum ex Ilio quoque à Tenedo venientibus Græcis, sed aliquanto post,
„ *cum. s. fusi per mœnia Teucri, conticuere (vt Poeta inquit) sed non ab Helena, cui hoc improuisum atq; inopinatum accidisset, verum à Sinone totius negocij ductore; vt Plautus dicit in Bacchidibus his verbis*

Bacchidem habet secum ille olim vt habuit ignem qui signum daret,

& Calaber παραλειπομένων Libro. XIII.

Δὴ τότ' αὖ αἰθαλόεντα σίνων ἀνὰ πυρσὸν ἄειρεν
Δεικνὺς ἀργείοισι πυρὸς σέλας *tametsi quomodo inter se dato illi signo conuenerint Poeta ostendit in eo*

–Flammas cum Regia puppis
Extulerat. utrinq;.n. datum esse uerisimile est, & non datum igitur ab Helena constat, & à quibus datum sit apparet, licet Tryphiodorus Ægyptius Grammaticus, qui uersibus Ilij captiuitatem conscripsit, tale aliquid de ea tradidisse videtur. cum.n. de Sinone dixis-

Set quod et Virgil. et Calaber et Plautus et alij, de Helena infert
παννυχίη δ' ἑτάροισιν ὑπὲρ θαλάμοιο καὶ αὐτὴ
ἐυκολὶς ἑλένη χρυσέην ἀπεδείκνυε πεύκην.

Post datum tamen signum (vt Deiphobus suspicatur) domum uenit, arma domo omnia effert, capiti ensem viro iam arctè & grauiter, vt fit ex lassitudine, dormienti subducit. primo verò hoc non ordine procedit, ante enim hæc gesta, postea datum signum esse oportuit. deinde spes occultandi & perficiendi doli quæ fuerit? vtrum ipsa per se ista omnia gessit? atqui vix potuisse videtur, an per alios potius? nam illud

- Arma omnia tectis

Emouet: hunc etiam facile sensum admiserit. cui commisit igitur? quo administro vsa est? cui tantum facinus? cui suam & Græcorum omnium salutem credidit? in quem alium enim aut vrbis aut familiæ similis quæ in illam suspicio consisteret? quem in locum comportabantur, quæ domo exportabantur arma? quare etiam si voluisse Helenam concesserimus, nec potestatem nec facultatem habuisse illam, ut confiteamur necesse est, at ensem capiti ipsius subducere, neque etiam fuit necesse. quid enim vnus perterritus, semisomnis, securus, inermis, quàm uelit sit strenuus, efficere Deiphobus potuit? contra tot alacres, vigilantes, victores, ardentes odio, iratos, paratos, atque instructos, etiam si ensem habuisset? illud igitur non potuit ab ea, hoc fieri etiam non oportuit, quod licet suspicari aliquid non sinceri in Deiphobo fuisse, mentitur in hoc enim fortasse propter pudorem, quippe qui ita truncatus esset, quasi si ensem habuisset talia passurus non

fuerit. Concludendum igitur profectò. P. Virgilium non esse contrarium sibi, sed Aeneę Deiphobum, persona enim cum persona, non Poeta secum ipse componitur, cum Poetę enim ars imitatio quædam sit, & contrarios interdum hominum affectus exprimat, sæpenumero cogi illum sibi ipsi contraria dicere. Plato legum lib. quarto testis est, cuius vbi de Poeta loquitur verba sunt hæc καὶ τῆς τέχνης οὔσης μιμήσεως ἀναγκάζεται ἐναντίως ἀλλήλους ἀνθρώπους ποιῶν διαθεμένους ἐναντία λέγειν αὐτῷ πολλάκις. Quemadmodum igitur multa esse in Poetis Homero Virgilioq;, in quibus sibi ipsis illi contraria dixisse videri possint, non fatemur solum, sed etiam profitemur, ita non temere id, nec sine ratione, sed consultò & ex arte factum esse contendimus. Aeneam autem ipsum hac parte verum, falsum verò Deiphobum dicere, talia tamen illum qualia sentiret, & loqui, vt constet ea ideo à Poeta esse posita, quia cum tractaretur Deiphobus, personę seruiendum fuit illius, qui veritatem rei ignorans talia, nec temere quidem, non suspicari modo, sed credere facile poterat (nisi forte fallere illum ac mentiri potius volumus, de quo minima mihi hoc tempore quæstio est) non autem vt pro veris illa nos accipiamus, quibus Poeta idem & in ipsamet Deiphobi narratione impressa quædam vestigia signaq; reliquit, & alia locis alijs manifestius posuit, vnde rei veritatem non suspicione tantum nos, sed ipsis deprehendere manibus valeamus. Ex ijs enim quæ post mortem illius sunt consecuta, vt Deiphobus conijcere nihil potuit, quippe qui fuerit trucidatus, ita nobis quibus res tota tradita est

longe aliter euenire quis ambigat? ille enim quid factura esset Helena, dubitauit, nos quid fecerit videmus. volumus enim ex his quæ secuta sunt post, facile cognoscere opinione falli Deiphobum, qui ab Helena proditum se fuisse putarit? nullum profectò verius ac manifestius argumentum, quòd eo in loco, in ea animi affectione, multo post ab Æneа ipso visa illa atque inuenta sit, in quo si eum prodidisset videri nullo pacto, tali præsertim tempore potuit; quod Æneas etiam manifestaturus Deiphobo fuisse videri potest, nisi Sibyllæ admonitio intercepisset, vt illud non frustra dictum constet

Et fors omne datum traherent per talia tempus,

Sed comes admonuit breuiterq; affata Sibylla est. In eo enim falli Deiphobum Æneas optimè nouerat, veruntamen superuacanea huiusmodi illo tempore disputatio erat, vnde ait per talia, hoc est nihil iam amplius, quomodocunque sese habuerint, profutura. Mitto autem quod paulo post Deiphobi domus incendium atque ruinam, Æneas de Menelao & Vlysse meminit, Cassandram à Mineruæ templo trahentibus. meminit de illis ad Regiam Priami pugnantibus quoque, & de Helena verbum nullum, quippe quam nondum Menelaus inuenerat, & omnino aptius Poetæ visum est, quoniam semel de illa certe, non minus quàm de Priamo Rege, mentionem facere Æneas debuit Troiæ excidium in conuiuio Didonis enarrans, mulieris nempe, cuius causa tantum illud belli incendium conflatum erat; in extremam noctem Menelao ipsam reseruare, quàm tunc cum pugnandum erat maxime, huiusmodi illum sarcina inutiliter onerare & tam-

etsi ad inuentam Helenam vsque Æneæ narratio non procedit, quippe cui ipse rei non interfuit, eò iam deduxerat tamen, vt quid postea secutum sit, quiuis intelligere facile posit. Quid enim quod adderet reliquum erat amplius, quàm post Æneæ discessum, Menelaum eum in locum peruenisse, sic latentem illam, circunspectantem omnia, quicquid increpuisset pertimescentem, metu mutam atque exanimatam, ac vix viuam, horrentem, ac trementem offendisse, & (quod Poetæ græci prodiderunt) interficere etiam voluisse. sic enim & Q. Calabrum, tametsi non in Priami Regia, non in æde Vestæ, sed in conclaui quodam retro in vltimis ædibus, vt Terentianus ille inquit, celantem sese inuentam, & Euripidem ipsum in Tragœdia finxisse constat, apud quem tamen cum interimere eam decreuisset Menelaus, ac strictum iam gladium intentaret, vbi illam accessit propius, mulieris forma perculsus, ensem abiecit, in collum inuasit, postremo etiam deosculatus eam est, seque ipsum quasi captiuum ei dedidit, quod apud Galenum de Hippocratis ac Platonis decretis libro quarto scriptum inuenias, vnde & talis increpatio in eum fertur σὺ δ' ὡς ἐσεῖδες μαστὸν ἐκείνης ἐκβαλὼν ξίφος φίλημ' ἐδέξω προδότιν αἰκάλλων κύνα. *Hæc ego à Criticis ipsis & Grammaticis visa non fuisse, non miror, acutius enim ficta sunt, quàm vt quiuis ea posit agnoscere. Inuentum tamen esse quenquam tanto errore inflatum, qui quoniam contradictionem hanc cum agnosceret ac confiteretur (siue eam Tucca Varusque, seu veterum Grammaticorum quisque alius, non abditissimam rem profectò,*

viderat ante) quid secutus in ea Poeta esset, coniectura assequi non quiret, icciro minus illum nihil sine summa ratione atque artificio fecisse sibi persuaserit, id verò demiror. Adhuc vnum tantum discutiendum restat, post finem faciam hac de re plura dicendi. vtrum in domo Priami Æneas amplius, cum Helenam vidit, Venusque irato ac dubitatione æstuanti apparuit, & in qua eius parte, uel aliquo alio in loco potius fuerit, et in hoc enim aliqua difficultas, atque inter veteres Grammaticos dissensio esse videtur. Donatus quidem in domo Priami adhuc, atque in summa eius parte constitutum illum fuisse asserit, quo & ante sese ascendisse dixerat

Euado ad summi fastigia culminis, & vnde se præcipites dederant

socij, aut tradiderant flammis, & iratus postea dicat

Descendo ac ducente Deo, & quæ sequuntur. meque haud sane pœniteret sententiæ eius esse, nisi quod male dissimulatis ab eo versibus continetur, non negligendum esset, in quibus legi iam diximus

—Cum limina Vestę

Seruantem, & tacitam secreta in sede latentem.

Tyndarida aspicio. si in domo enim Priami adhuc illum, atque in summa eius parte fuisse concedimus, quę Vestę accipere eo loco limina, in quibus abdere sese potuerit Helena, debeamus, proferre non facile possumus, nisi Vestæ ibidem sacellum fuisse existimamus; molles vbi reddunt oua columbæ, tametsi simile omnino veri videtur esse, vere ac diligenter considerantibus, vt cum primum Græci effractis postibus, conuulsisque repagulis in Regiam irruperunt. Æneas & alij quos iam inde ab initio ad summi tecti fastigia ascendisse poeta dixerat, in inferiorem ædium partem descen

derint, vt & armatis, qui stabant pro foribus opem atque auxilium ferrent, & hostibus occurrerent, qui inferiora domus irruperant, cum eo vel ipsum Priamum *paratum atque armatum ea de causa descendisse satis constet, vbi & obtruncatus postea ad* Hercæi Iouis, *quem alio nomine penetralem* Romani *vocauerunt, aram sit, in quam* Hecubam *& natas iam confugisse* Poeta *dixerat, sic enim & Æneę contigit, vt ea videret quæ dicit*

-Vidi ipse furentem

Cæde Neoptolemum, geminosque in limine Atridas.

Vidi Hecubam*, centumque nurus,* Priamumque *per aras*

Sanguine fœdantem, quos ipse sacrauerat ignes. & illud

Vt regem æquæuum crudeli uulnere uidi

Vitam exhalantem. quę quidem omnia, si in ipsa summitate arcis adhuc erat, videre vix potuit, tametsi editiora illius reliquisse iam Æneam, vel ex eo conijci potest, quod Venus dicit post,

Jam summas arces Tritonia *(respice)* Pallas*, & cætera. neque enim ociose dictum est respice, sed ei proprie qui iam terga vertisset, sicuti de coniuge sua Æneas post*

Nec prius amissam respexi. dixerat enim ante

Ponè subit coniux. cum tamen illum nequaquam semper vno & eodem loco tanquam æneum signum erectum fixumque stetisse, vel ea verba significent, atque adeo aperte ostendant

Erranti, passimque oculos per cuncta ferenti. dum socios requirebat quorum auxilio non suis modo opem ferre posset, sed seipsum multis, quibus vndique cinctus erat periculis explicaret. Nec

obstiterit

obstiterit quod ad terram saltu misisse sese socios dicat, hoc enim ante ab eis factum accipimus, licet non prius animaduersum ab Aenea quàm à tergo requirens illos non inuenerit, vt qui pugnare inter primos consueuerat, vnde est

Respicio, et quae sit me circum copia lustro. neque enim eo puncto temporis, et eo quo Aeneas erat loco, cũ à socijs desertum se fuisse cognouit, sed aliquãto ante factum id ab ipsis intelligi debet, deseruereque, misere, et dedere, deseruerant, miserant est et dederant, quae uis praeteriti interdum temporis est, ut Priscianus viij libro docet. sciendum enim (inquit) quod Romani praeterito perfecto non solum in re modo completa vtuntur, in quo vim habet eius qui apud Graecos παρακείμενος uocatur, quem stoici τέλειον ἐνεστῶτα nominauerunt, sed etiã pro ἀορίστῳ accipitur, quod tẽpus apud graecos tã modo perfectã rẽ, quàm multo ante significare potest. vt Aeneas igitur vtrũ horum comites fecissent certo nõ sciebat, quandoquidem dubitãter illud dictũ est

Ad terram misere, aut ignibus aegra dedere. quasi dicat aut hoc fecerãt, aut illud, ita etiam neque locum, neque tempus ipsum, alioqui eos sic (ut ait) errans, atque oculis cuncta perlustrans, non quaesiuisset, vnde & duo quoque mortis genera, non speciosiora modo, quae de socijs in Tyriorum coetu referret, mente concepit, sed quorum alterum ad id respicit, si tunc cum illum deseruerunt, in summis Regiae partibus erant, alterum uero, si etiam in imis, quae flammae profectò sunt, in quas tam ex aequo se, quàm ex superiore loco immittere poterant, quorum tamen ita potest vtrunque, vt possit neutrum etiam verum esse, quandoquidem & vt sese abdidissent, & vt ab hostibus caesi essent, & vt salutem fuga sibi quaesiuissent,

fieri facile potuit, vnum tantum certo sciebat Æneas, desertum ab illis fuisse sese, non quia tamen flagitium rei militaris admisissent, verum cum desperassent, & vani laboris tædio defessi iam omnes essent, in quo Æneæ virtus exprimitur, qui fatigatis ac desperatis omnibus, nondum defecisset aut desperasset, & etiam si solus relictus erat, non modo deiectus de arcis præsidio non esset, sed nec cessurus etiam videretur, si & quicquam Priamo præstari amplius potuisset, & nisi propriæ domus, patris, filij, vxoris illum memoria attigisset, casuumq́ꝫ, quæ plurima illis accidere poterant, imago mente concepta subijsset, post verò & matris castigatio accessisset, sic etiam patriæ nunquam defuit vsqꝫ in extremum, & cum se cessisse fatetur

-Nec spes (inquit) opis vlla dabatur. nec illud etiam fortasse repugnat, quod de se postea visa iam matre dicat

Descendo, non tam enim de superiore parte domus, quàm de arce ipsa præexcelso atqꝫ edito vrbis loco, dicit, in qua domum regis fuisse nouimus, vnde & alibi Æneas

Procedo ad Priami sedes, arcemq́ꝫ reuiso. quod aperte Homerus testatur Iliados. Z. vbi de ædibus Alexandri loquens ait

Ἐγγύθι τὲ πριάμοιο καὶ ἕκτορος ἐν πόλει ἄκρῃ.

Ex quo etiam loco omne Ilium Venus ostendere vndiqꝫ intuenti filio potuerit, tametsi tota vrbs ita in colle sita erat, vt quaque versus descensus esset, quod & sæpe alibi Homerus ostendit, & Iliados. Ω. hoc versu

οἱ δ᾽ ἐπεὶ ὅυω πόλιος κατέβαν, πεδίον δ᾽ ἀφίκοντο.

Vnde & illa Virgilij, opinor,

Sin manibus vestris vestram ascendisset in vrbem, &

-Scandit fatalis machina muros. Illud igitur quod de Vestæ dictum à nonnullis est æde, probabilius alicui fortasse videbitur, in quam Helena ex Deiphobi aut Priami ipsius domo confugisset, quemadmodum & in tali fieri fortuna solet, & à multis factum nocte illa Halicarnasseus Dionysius scriptum reliquit, & Poeta ostendit in eo

Plurima perq; vias sternuntur inertia passim

Corpora, perq; domos, & religiosa deorum

Limina, hoc est sacras ædes, & in illa multo verisimilius profectò, cui nullus esset vsquam, neq; apud Græcos, neque apud Troianos consistendi locus, & in ipsa Vestæ æde, tanquam in publico quodam, atq; vrbis ipsius foco, sic enim de legibus lib. II. M. Cicero eam vocat, quæ tamen in arce eadem fuerit prope ipsius Priami Regiam, vt Poetam nouimus Romanas res potissimum per figuram aliarum rerum libenter exequi, & Numa enim Pompilius prope Vestæ ædem regiam Romæ condidit, sicuti Plutarchus auctor est, quæ postea Neronis incendio absumpta sit, & in parte domus fulmine tactæ Cæsarem ædem Vestæ construxisse Suetonius scriptum reliquit, vnde & Ouidij illud esse interpretantur

Vestaq; Cæsareos inter sacrata penates

Et cum Cæsarea tu Phœbe domestice Vesta nisi forte non ad vrbis focum & publicum, sed priuatum potius Regis ipsius, Helenam confugisse, alicui magis probabitur, nec minus sanctum, nec omni minus religione munitum locum, sicuti in oratione pro

domo sua ad Pontifices. M. Cicero latissime prosequitur, quem quidem audita iam proscriptione Plutarchus, cum graues alias atque ancipites per noctem illam cogitationes animo curásque versasse, tum Caesaris ipsius domum adire, clamq; eam ingredi cogitasse dicit, ac se ipsum in eiusdem foco iugulantem, malum in eum genium concitare atque immittere, graeca autem Plutarchi verba sic habent καὶ σφάξας ἑαυτὸν ἐπὶ τῆς ἑστίας ἀλάστορα προσβαλεῖν, vt limina Vestae apud Poetam, Vestam ipsam intelligamus, quam larem ac focum esse, nemo (vt ita dixerim) vel mediocriter doctus ignorat, quod sanctissimum quidem supplicibus perfugium veteribus temporibus esse adeo consueuerat, vt communi quadam lege, tuti in hostis etiam foco essent, quod & Coriolani & Themistoclis exempla testantur, vt ἱκέτιδα τῆς ἑστίας Helenam intelligamus, sic enim Plutarchus vocare id supplicium genus solet. De hac autem lege & Aristoteles Oeconomicorum libro primo meminit hoc (vt opinor) modo. „ Primum inter virum & vxorem statuendae leges, vt cesset iniuria, ita enim „ nec ipse iniusti quippiam patietur, id nanq; communis inducit lex, „ quemadmodum Pythagorici dicunt, veluti supplicem & à foco „ ductam, nullo pacto afficiendam iniuria esse, & Apollonius Argonauticon Libro. IIII.

Τὼ δ' ἄνεω καὶ ἄναυδοι ἐφεστίη ἀΐξαντες

ἵζανον, ἥτε δίκη λυγροῖς ἱκέτῃσι τέτυκται. vbi interpres legem fuisse refert vt supplices apud larem sederent taciti, quod quidem & in Coriolano Plutarchus ostendit καὶ παρεισελθὼν ἄφνω πρὸς τὴν ἑστίαν ἐκάθισε σιωπῇ, καὶ τὴν κεφαλὴν

ἐγκαλυψάμενος ἡσυχίαν ἦγεν. & Dionyſius Halicarnaſseus de eodem Libro. VIII. cum ait ἱκέτης τοῦ ἀνδρὸς γίγνεται καθεζόμενος ἐπὶ τῆς ἑστίας. vnde Virgi. & tacitam Helenam fortaſſe morem ipſum notans, dixit

–Tacitam ſacrata in ſede latentem
Tyndarida aſpicio, & ſedentem, cum ait

–Atque aris inuiſa ſedebat, vbi vno verbo Aeneæ ipſius excuſatio quæſita videri poteſt. de Helena, contra communem legem inter aras & focos quidem; at quibus tamen inuiſa illa eſſet interficienda cogitantis. Verum hoc quidem vt quiſquis voluerit, ne modum quæſtionis enim excesſerim vereor, veruntamen & in re tam inueterata noua omnia ſentienti, tantam opinionem, tam penitus inſitam, tam vetuſtam, ex animis hominum euellere conanti, diſſerenda atque excutienda multa fuerunt, & (quod Seneca inquit) pluribus verbis opus eſt, vt quæſtionem ſoluas, quàm vt proponas.

FINIS.

Cautum est decretis Pauli . III .
Pont . Max .
& Caroli . V . Cæsaris inuictissimi ne quis , siue Chalcographus, siue Bibliopola hanc Francisci Campani Collensis Quæstionem Virgilianam, in officina F . Minicii Calui excusam , intra decennium uspiam imprimat , uel ab aliis temere impressam uendat .

A01 1465384

BIBLIO
Vitto